

Пол Вацлавик
Джанет Бивин Бавелас
Дон Д. Джаксън

ПРАГМАТИКА НА ЧОВЕШКИТЕ ОТНОШЕНИЯ

ИЗСЛЕДВАНЕ НА МОДЕЛИТЕ, ПАТОЛОГИИТЕ
И ПАРАДОКСИТЕ НА ОБЩУВАНЕТО

София, 2018

Преводът е направен по изданието

Paul Watzlawick, Janet Beavin Bavelas, & Don D. Jackson

PRAGMATICS OF HUMAN COMMUNICATION:

A Study of Interactional Patterns, Pathologies, and Paradoxes

W. W. Norton & Company, Inc.

New York • London

Copyright © 2011, 1967 by W. W. Norton & Company, Inc.

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Людмила Андреева, автор, 2018

© Издателство „Изток-Запад“, 2018

ISBN 978-619-01-0315-8

**ПОЛ ВАЦЛАВИК
ДЖАНЕТ БИВИН БАВЕЛАС
ДОН Д. ДЖАКСЪН**

ПРАГМАТИКА НА Ч О В Е Ш К И Т Е ОТНОШЕНИЯ

**ИЗСЛЕДВАНЕ НА
МОДЕЛИТЕ,
ПАТОЛОГИИТЕ И
ПАРАДОКСИТЕ
НА ОБЩУВАНЕТО**

Превод от английски език
Людмила Андреева

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	13
-----------------	----

Първа глава

Отправна рамка

1.1. Въведение	19
1.2. Идеята за функция и взаимоотношение	23
1.3. Информация и обратна връзка.....	29
1.4. Редундантност.....	34
1.5. Метакомуникацията и понятието „калкулус“	41
1.6. Заключение.....	45
1.6.1. Понятието за черната кутия.....	45
1.6.2. Съзнание и безсъзнателно	46
1.6.3. Настояще срещу минало	47
1.6.4. Следствие срещу причина.....	47
1.6.5. Кръговостта на комуникационните модели.....	48
1.6.6. Относителността на „нормално“ и „анормално“	49

Втора глава

Някои предварителни аксиоми на комуникацията

2.1. Въведение	51
2.2. Невъзможността да не се общува	51
2.2.1. Цялото поведение е комуникация	51
2.2.2. Единици на комуникацията (съобщение, взаимодействие, модел)	53
2.2.3. Шизофренични опити да не се комуникира	54
2.2.4. Дефиниция на аксиомата	55
2.3. Нива на съдържанието и взаимоотношението в комуникацията	55
2.3.1. Аспекти на „съобщаване“ и „заповядване“	55
2.3.2. Данни и инструкции в работата на компютрите	56
2.3.3. Комуникация и метакомуникация	57
2.3.4. Дефиниция на аксиомата	58

2.4. Пунктуация на последователност от събития.....	58
2.4.1. Пунктуацията организира поведенческите последователности	58
2.4.2. Различни „реалности“ заради различни пунктуации	60
2.4.3. Безкрайни осцилиращи серии на Болцано	62
2.4.4. Дефиниция на аксиомата	64
2.5. Дигитална и аналогова комуникация	64
2.5.1. В естествените и сътворените от човека организми	64
2.5.2. В човешката комуникация	66
2.5.3. Уникално човешката употреба на двата вида	67
2.5.4. Проблемът за превода от единия към другия вид	69
2.5.5. Дефиниция на аксиомата	72
2.6. Симетрично и взаимодопълващо се взаимодействие	72
2.6.1. Шизмогенеза	72
2.6.2. Дефиниция на симетрията и допълването	74
2.6.3. Метадопълване	75
2.6.4. Дефиниция на аксиомата	75
2.7. Обобщение.....	75

Трета глава

Патологична комуникация

3.1. Въведение	77
3.2. Невъзможността да не се комуникира	78
3.2.1. Отричане на комуникацията при шизофренията	79
3.2.2. Нейната противоположност	79
3.2.3. По-широки последиствия	80
3.3. Нивова структура на комуникацията (съдържание и взаимоотношение).....	86
3.3.1. Объркване на нивата	86
3.3.2. Несъгласие.....	88
3.3.3. Дефиниция на себе си и на другия	90
3.3.4. Нива на междуличностно възприятие.....	97
3.3.5. Непромокаемост	98
3.4. Пунктуацията на последователност от събития.....	101
3.4.1. Несъответстваща пунктуация	101
3.4.2. Пунктуация и реалност	102

3.4.3. Причина и следствие	103
3.4.4. Самоизпълняващи се пророчества.....	106
3.5. Грешки в „превода“ между аналогов и дигитален материал	107
3.5.1. Двусмислеността в аналоговата комуникация	107
3.5.2. Аналоговата комуникация призовава за взаимоотношение	108
3.5.3. Липсата на „не“ в аналоговата комуникация	109
3.5.4. Другите истинни функции в аналоговата комуникация	113
3.5.5. Хистерични симптоми като ретранслация в аналоговото...	113
3.6. Потенциални патологии на симетричното и взаимодопълващото се взаимодействие.....	115
3.6.1. Симетрична ескалация	115
3.6.2. Ригидно взаимно допълване.....	116
3.6.3. Взаимностабилизиращият ефект на двата вида	118
3.6.4. Примери.....	119
3.6.5. Заключение	128

Четвърта глава Организацията

на човешкото взаимодействие

4.1. Въведение	129
4.2. Взаимодействието като система.....	130
4.2.1. Времето като променлива.....	131
4.2.2. Дефиниция на система.....	132
4.2.3. Среда и подсистеми	133
4.3. Свойствата на отворените системи	135
4.3.1. Цялост	135
4.3.2. Обратна връзка	139
4.3.3. Еквифиналност	140
4.4. Съществуващи интеракционни системи	142
4.4.1. Актуални взаимоотношения.....	143
4.4.2. Ограниченост.....	145
4.4.3. Правила на взаимоотношението	146
4.4.4. Семейството като система.....	148
4.5. Обобщение.....	162

Пета глава

**Комуникационен подход към пиесата
„Кой се страхува от Вирджиния Улф?“**

5.1. Въведение	163
5.1.1. Обобщение на сюжета	164
5.2. Взаимодействието като система.....	167
5.2.1. Време и ред, действие и реакция.....	167
5.2.2. Дефиниция на системата.....	168
5.2.3. Системи и подсистеми.....	170
5.3. Свойствата на отворената система.....	171
5.3.1. Цялостност	171
5.3.2. Обратна връзка	172
5.3.3. Еквифиналност	173
5.4. Съществуваща интеракционна система.....	175
5.4.1. „Играта“ на Джордж и Марта	176
5.4.2. Синът	187
5.4.3. Метакомуникация между Джордж и Марта.....	194
5.4.4. Ограничение в комуникацията	198
5.4.5. Обобщение.....	200

Шеста глава

Парадоксална комуникация

6.1. Природата на парадокса	203
6.1.1. Дефиниция	204
6.1.2. Трите типа парадокси.....	205
6.2. Логико-математически парадокси.....	207
6.3. Парадоксални дефиниции.....	209
6.4. Прагматични парадокси	211
6.4.1. Парадоксални предписания	211
6.4.2. Примери на прагматични парадокси.....	212
6.4.3. Теорията за психологическата дилема	229
6.4.4. Парадоксални предвиждания	237
6.5. Обобщение.....	250

Седма глава

Парадоксът в психотерапията

7.1. Илюзията за алтернативите.....	251
7.1.1. Приказката за жената от Бат	251
7.1.2. Определение	253
7.2. „Играта без край“.....	254
7.2.1. Три възможни решения	255
7.2.2. Парадигма на психотерапевтичната интервенция	257
7.3. Предписване на симптома	258
7.3.1. Симптомът като спонтанно поведение	258
7.3.2. За отстраняването на симптома.....	260
7.3.3. Симптомът в неговия междуличностен контекст	261
7.3.4. Кратко резюме	261
7.4. Терапевтични психологически дилеми.....	262
7.5. Примери на терапевтични психологически дилеми.....	265
7.6. Парадоксът в играта, хумора и творчеството.....	276

Епилог

**Екзистенциализмът и теорията
за човешкото общуване: обзор**

8.1. Човекът в неговата екзистенциална връзка	281
8.2. Средата като програма.....	282
8.3. Отнасяне към реалността като нещо реално.....	283
8.4. Нива на познанието, принципи от трети ред.....	284
8.4.1. Аналогии на принципи от трети ред	287
8.5. Смисъл и Нищо.....	289
8.6. Промяна на принципите от трети ред	291
8.6.1. Аналогии с теорията за доказателството.....	293
8.6.2. Доказателството на Гьодел	294
8.6.3. <i>Tractatus</i> на Витгенщайн и крайният парадокс на съществуването	295
Библиография.....	298
Речник.....	308
Показалец	313

*На Грегъри Бейтсън,
приятел и ментор*

Въведение

ТАЗИ КНИГА СЕ ЗАНИМАВА С прагматичните (поведенчески) ефекти на човешкото общуване, като специално внимание е отделено на поведенческите разстройства. По време когато дори граматическите и синтактичните кодове на вербалното общуване не са били формализирани и расте скептицизмът по отношение на възможността семантиката на човешкото общуване да се постави във всеобхватна рамка, всеки опит за систематизиране на нейната прагматика сигурно изглежда доказателство за невежество или безочие. Ако при настоящото състояние на познанието не съществува адекватно обяснение дори на усвояването на майчиния език, колко по-далечна е надеждата за абстрахиране на формалните отношения между общуването и поведението?

От друга страна, видно е, че общуването е *condition sine qua non*¹ на човешкия живот и социалния ред. Еднакво очевидно е, че от началото на съществуването си човешкото същество е включено в сложен процес на усвояване на правилата на общуването с минимално съзнание за съдържанието на този набор от правила, на този *калкулус*² на човешкото общуване.

Настоящата книга няма да надскочи това минимално съзнание. Тя няма претенции да е нещо повече от опит за изграждане на модел и представяне на някои факти, които, изглежда, го подкрепят. Прагматиката на човешкото общуване е наука в зародиш, способна почти само да прочете и да напише собстве-

---

¹ Условие, без което не може; задължително условие (лат.). – Б.пр. [Всички бележки, без изрично упоменатите, са на автора. – Б.изд.]

² Метод на изчисление в специална система за означаване (например логика или символна логика); (2) математически методи, включващи диференциалното и интегралното смятане; (3) система на подреждане на сложни или взаимосвързани части. – Б.пр.

ното си име, и е далеч от притежаването на свой консистентен език. В частност, интеграцията ѝ с много други области на научни търсения е задача на бъдещето. Същевременно с надеждата за подобна бъдеща интеграция тази книга е насочена към учените във всички онези области, в които се срещат проблемите на системното взаимодействие в най-широк смисъл.

Може да се твърди, че книгата пренебрегва важни изследвания, които са пряко свързани с нейната предметна материя. Оскъдността на явното позоваване на невербалното общуване, както и липсата на препратки към общата семантика също могат да са обект на критика. Тази книга обаче не може да е нещо повече от въведение в прагматиката на човешкото общуване (област, която досега е получила подозрително малко внимание) и следователно не може да сочи всички съществуващи връзки с други области на изследвания, без да се превърне в енциклопедична в лошия смисъл на думата. По същата причина трябваше да сложим ограничение върху позоваването на многобройни други трудове върху теорията за човешкото общуване, особено когато такива произведения се ограничават до изучаване на общуването като еднопосочно явление (от говорещ към слушащ) и не го разглеждат като процес на *взаимодействие*.

Интердисциплинарните последствия на предметната материя се отразяват в начина на нейното представяне. Примерите и аналозиите са избрани от широк спектър от предмети, които изглеждат приложими, макар че преобладават тези от областта на психопатологията. Особено там, където за аналогия е използвана *математиката*, трябва ясно да се разбира, че нейното присъствие е единствено като *език*, който е необикновено подходящ за изразяване на сложни взаимоотношения, и използването му няма за цел да внушава, че според нас данните ни са готови за квантификация. Обратното, доста либералната употреба на примери от литературата може би изглежда научно недопустима

на много читатели, защото да докажеш нещо чрез позоваване на фрагменти от художественото въображение сякаш наистина е слабо доказателство. Тези цитати от литературата имат за цел не да доказват, а да илюстрират и да изясняват теоретична теза чрез представянето ѝ посредством по-лесно разбираем език и в никакъв случай не внушаваме, че сами по себе си те доказват нещо. Накратко, тези примери и аналогии са модели на *дефиниция*, а не прогностични (утвърждаващи) модели.

На различни места в книгата основни понятия от различни други области изискват определение, което на всеки експерт в тази конкретна сфера ще изглежда ненужно. За да го предупредим, а също и за удобство на общата читателска аудитория представяме кратък обзор на главите и техните части.

Първа глава се опитва да очертае отправната рамка. Тя въвежда основни идеи като функция (част 1.2.¹), информация и обратна връзка (ч. 1.3.) и редундантност² (ч. 1.4.) и постулира съществуването на все още неформализиран код – *калкулус* – на човешкото общуване, чиито правила се спазват в успешното общуване, но не и когато комуникацията е нарушена.

Втора глава дефинира някои аксиоми на този хипотетичен *калкулус*, а потенциалните патологии, внушавани от аксиомите, се изследват в *трета глава*.

Четвърта глава разширява теорията за общуването на организационно или структурно равнище въз основа на модел на човешките отношения като *системи* и затова по-голямата част от главата е посветена на обсъждането и приложенията на принципите на *Общите системи*.

Пета глава е чиста илюстрация на материала за системите, имаща за цел да вдъхне живот и конкретност на теорията, която в крайна сметка се занимава с непосредственото взаимодействие на човешките същества.

---

¹ Десетичното подразделение на главите е въведено не за да объркваме или да впечатляваме читателя, а да посочим ясно организационната структура на главата и да улесним препратките в книгата.

² Излишество от някакви езикови средства. – Б.пр.

Шеста глава се занимава с поведенческите ефекти на парадокса. Това изисква дефиниция на понятията (ч. 6.1., 6.2. и 6.3.), която може да се пропусне от читателя, запознат с литературата върху антиномиите¹ и особено с парадокса на Ръсел². Част 6.4 въвежда по-малко познатото понятие за прагматичните парадокси, особено теорията за психологическата дилема и нейния принос за разбирането на шизофренното общуване.

Седма глава е посветена на терапевтичните ефекти на парадокса. С изключение на теоретичните съображения в ч. 7.1 и 7.2 тя е написана със специален поглед към клиничните приложения на парадоксалните модели на общуване и завършва с кратко отклонение към ролята на парадокса в играта, хумора и творчеството (ч. 7.6.).

Епилогът, посветен на общуването на човека с реалността в по-широкия смисъл, няма претенции да е нещо повече от бегъл поглед. Той постулира, че ред, аналогичен на йерархичната структура на логическите типове, просмуква човешкото съзнание за съществуването и детерминира крайната познаваемост на неговата вселена.

---

¹ Антиномия – противоречие между две взаимно изключващи се положения или два принципа, които еднакво убедително могат да се докажат по логически път (например „Светът е безкраен“ и „Светът е краен“). – Б.пр.

² Парадоксът на бръснаря, предложен от Бертранд Ръсел, е следният: Единственият бръснар в селото заявил, че бръсне всеки, който не се бръсне сам. На повърхността това е съвсем невинна забележка, докато не се зададе въпросът: „Кой бръсне бръснаря?“ Ако той не се бръсне сам, тогава е един от мъжете в селото, които не се бръснат сами, и следователно е бръснат от бръснаря, т.е. от себе си. Ако се бръсне сам, той, разбира се, е един от хората в селото, които не се бръснат от бръснаря. Вътрешното противоречие се крие във факта, че твърдението се прави за „всички“ членове на определен клас, когато твърдението или обектът, за който то се отнася, е член на класа. Накратко, парадоксът на Ръсел се фокусира върху онези класове, които са членове на самите себе си, и тези, които не са членове на самите себе си. Ръсел се опитва да разреши парадокса на класа на всички класове, като въвежда понятието „йерархия на логическите типове“, но без особен успех. Всъщност целият проблем е много близък до философските основи на математиката. – Б.пр.

Тъй като ръкописът беше критично оценен от различни експерти от области от психиатрията и биологията до електроинженерството, стана видно, че всяка част може да се сметне за примитивна от някои и за твърде специализирана от други. По същия начин включването на дефиниции – или в текста, или в бележки под линия – би могло да се приеме като обидно снизходително от някого, за когото терминът е част от всекидневния професионален език, а за обикновения читател липсата на определение често носи дразнещото послание: „Ако не знаете какво означава това, ние не можем да си правим труда да ви казваме.“ Затова в края на книгата решихме да включим *речник*, който съдържа само онези термини, които не се срещат в обикновените речници и не са дефинирани в текста.

Авторите искат да изразят благодарността си на всички хора, които четеха целия ръкопис или неговите части и ни оказаха помощ, насърчение и съвет, особено д-р Пол С. Акилис, д-р Джон Х. Уийкълнд, д-р Карлос Е. Служки, д-р Ръсел Лий, д-р Ричард Фиш и д-р Артър Бодин – все наши колеги от Института за психологически изследвания, д-р Албърт Е. Шефлен, Психиатричен институт на Източна Пенсилвания и Училището по медицина на Темпъл Юнивърсити, д-р Карл Х. Прибрам, д-р Ралф Ай Джейкъбс и д-р Уилям К. Демънт от Училището по медицина на Станфордския университет, инж. Хенри Лонгли, Уестърн Дивелъпмънт Лабораторис (Филко), д-р Ноел П. Томпсън, шеф на Отдел по медицинска електроника, Медицинска изследователска фондация, Пало Алто и д-р Джон П. Спийгъл, Център за изследване на личността, Харвардски университет. Разбира се, отговорността за приетите позиции и за грешките, които е възможно да са допуснати, е изключително на авторите.

Този труд беше подкрепен от Националния институт по психично здраве (стипендия МН 07459-01), фондацията „Робърт К. Уийлър“, фондацията „Джеймс Маккийн Кетъл“ и Националната асоциация за психично здраве, за чиято помощ сме искрено благодарни.

Пало Алто
март 1966 г.